

Doğan DEMİRCİ*

Aksu Zindan Mağarası, Bazilikal Planlı ve Trikonkhos Apsisli Manastır Kilisesi Üzerine Bir Değerlendirme

An Assessment of “Monastery Church with Triconchos Apse and Basilica Plan” in Zindan Cave, Aksu

ÖZET

Isparta İli Aksu İlçesi'nde yer alan Zindan Mağarası, mağara önündeki mimari ve içerisindeki kalıntılara göre antik dönemlerde bölgenin açık hava tapınağı olarak kullanılmıştır. Mağara önünde Erken Helenistik Dönem'den Selçuklu Dönemi'ne kadar olan süreyi kapsayan buluntular ele geçirilmiştir. Manastır kilisesi, Zindan Mağarası'nın tam karşısında, yakın mesafedeki tepe üzerinde, tepenin kuzey-doğu yönünde uzanmaktadır. Manastır kilisesi, bazilikal planlı, ayaklarla üç nef ayrılmış, dışarıya çıkıntılı üç apsisli ve narthekslidir. Aynı zamanda Trikonkhos (üç yapraklı yonca) apsisli, hemen iki nef, bir naostan oluşmakta, ileride bir atriumu bulunmaktadır. Kilisenin duvarları oldukça tahrip olduğundan duvarlar yıkık durumdadır. Sintrononun sıvalı ve boyalı üç basamağı bulunmaktadır. Naosun içerisinde apsisli şapel bir yer almaktadır. Kalıntılar göstermektedir ki manastır kilisesinin naosu ortasındaki bu tek hacimli şapel muhtemelen geç tarihlidir. Diğer bir deyişle geç tarihlerde kilisenin tahrip olmasının ardından ikinci evrede bir şapel yapılmıştır. Manastır kilisesinin güney duvarlarının iç kısımları geç döneme ait olabilecek bazı fresko kalıntılarıyla dikkati çekmektedir. Sıva üzerindeki boya izlerinden biraz fikir verebilecek durumda olan resimlerden bazılarında burada yer verilmiştir. Ancak bunlardan günümüze bir şey kalmamıştır. Ayrıca, tepe yakınlarında mermer iki küçük sütun parçası bulunmuştur. Bunlardan birisi kazıma üslubuyla yapılmış stilize yapraklar içerisinde gözyaşı damlasına benzer motiflidir. Diğer küçük sütun parçası da buna benzemektedir, ancak çelenk benzeri bir motife sahiptir. Her iki küçük sütun parçasının da boyun kısmında bilezik benzeri paralel ikiye çizgi bulunmaktadır. Likya Bölgesi'nin dini yapı formu üç nefli, trikonkhos apsisli ve ahşap çatılı kiliselerdir. Bu form olasılıkla Mısır gibi güney-doğu Akdeniz'de 6. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Zindan Manastır Kilisesi'nin Likya Bölgesi'ndeki bazilikal planlı, trikonkhos apsisli bazı kiliselerle oldukça benzeştiğinden söz edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Bazilikal Plan, Trikonkhos Apsis, Manastır Kilisesi, Fresko, Liturjik Eleman.

ABSTRACT

Zindan Cave located in the Isparta Province, Aksu district, according to the architectural remains inside and in front of the cave it was used as an open-air sanctuary of the region in ancient times. In front of the Zindan Cave, artifacts were seized, extending from Early Hellenistic to the Seljuk period. The Monastery church is located opposite the

* Yazışılan Yazar/Correspondence Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü. dogandemirci@sdu.edu.tr

Zindan Cave, lying a short distance north-east of the hilltop, Monastery church is a basilical planned, three-aisled seperated by pillars with three projecting apses and a narthex. This again is a triconchos planned (three-leaf clover apse) approached by a nave, two aisles and beyond is an atrium. Walls of the church has fairly destroyed. Therefore all the walls have fallen, There are three tiers of the *synthronon*, with plastered and painted. There is an chapel with apse remain in the nave. The remain show that within the ruins of this monastery church a small single-cell chapel was constructed centre of the nave, probably at a later date. In other words, at a late period, following the destruction of the monastery church, a secondary chapel was constructed. The interior of south walls of monastery church is remarkable for its remained some frescoes perhaps of the late periods. Traces of paint on plaster give some idea of the paintings, some of which is illustrated here, but it is nothing left of them today. Also two small fragments of columns of white marble were found around the hilltop. One of which is decorated like to "teardrop shape" in stylized leaves by incised style, another small column fragment is similar to this, but its ornament has like a garland. Both small columns is etched two parallel lines as a bracelet on the necks. The traditional form of ecclesiastical architecture in Lycia was three-aisled, triconchos apses and wooden-roofed churches, this form likely derived from the countries of the south-east Mediterranean like to Egypt in the sixth century. May be mentioned quite similarity of Zindan Monastery Church with some triconchos apses and basilical planned churches in Likya Region.

Keywords: Basilica Plan, Triconchos Apse, Monastery-Church, Fresco, Liturgical Elements.

Giriş

Isparta İli Aksu İlçesi Zindan Mağarası önündeki tepede bulunan manastır kilisesi; bazilikal planlı ve üç nefli, üç yapraklı yonca planlı -trikonkhos- apsisli olması açısından bölgedeki diğer kiliselere göre farklı özellikler göstermekte; kırsal ve dağlık kesimde yapılmış olması açısından da Pisidia Bölgesi'nde bugüne kadar eşine rastlanılmayan bir örneği oluşturmaktadır. Bölgede bulunan benzeri diğer örnekler ise antik kentlerin içerisinde yer almaktadır. Aksu İlçesi Zindan Mağarası önündeki antik kalıntılar ile ilgili bazı yayınların yapıldığı ancak yayınlarda genellikle mağara önündeki Helenistik ve Roma Dönemi'ne ait eserlerinin kalıntılarının geniş olarak anlatıldığı¹, buna karşılık Bizans Dönemi'ne ait manastır kilisesinin mimarisi ve freskolarından kazı sonuçları ile ilgili sempozyumda sunulan bir bildirinin haricinde bahsedilmediği, Bizans Dönemi'ne ait olabilecek iki adet sütunçeye ise değinilmediği görülmüştür. Manastır kilisesindeki fresko parçaları sözkonusu bildiride kısaca bir iki cümle halinde yer almış; *ele geçen fresko parçalarının bütünü hakkında çok az fikir verdiği, bir parçada ata benzeyen bir resmin betimlendiği, liturjik elemana ise rastlanılmadığı* söylenmiştir². Bunun dışındaki yayınlarda Zindan Mağarası önündeki kutsal alanda bulunan Yunan ve Roma Dönemi kalıntıları detaylı biçimde anlatılmış, Bizans Dönemi'ne ait üç yapraklı yonca planlı apsisli manastır kilisesinin varlığına kısaca birer cümleyle değinilmiştir. Ayrıca Mağara önündeki yalnızca kutsal alanda bulunan yazıtları konu alan bazı yayınlar da bulunmaktadır³. Zindan Mağarası Manastır Kilisesi'nin mimarisine ait sözü edilen bazı

¹ Bu yayınlardan bazıları şunlardır; Durmuş Kaya- Stephen Mitchell, "The Sanctuary of the God Eurymedon at Tymbrida", *Anatolien Studies*, S. 35, 1985, s. 39-60; Şahin Gümüş-İlhan Güceren, "Zindan Mağarası Kutsal Alanı", *Uluslar arası Genç Bilişimciler Buluşması-I, Anadolu Akdenizi Sempozyumu*, 4-7 Kasım 2009, Akmed, Antalya, s. 137-150; Alandaki mimari parçalar için; Oğuz Alp, "Aksu Zindan Mağarası Meter Theon Vegeinos Kutsal Alanının Restitüsyonu", *Adalya*, XVI, 2013, s. 119-140; Jale Dedeoğlu, "The Sanctuary At Zindan Mağarası in the Light of the New Archelological Evidence", *Gephyra, Band-2*, 2005, s. 95-102.

² Jale Dedeoğlu, "Aksu Zindan Mağarası Kutsal Alanı", *14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 30 Nisan-2 Mayıs 2004, Ürgüp- Nevşehir, DÖSİMM Basımevi, Ankara, 2005, s. 153-166.

³ B. Takmer-N. Gökçalp, "Inscriptions From The Sanctuary of Meter Theon Vegeinon At Zindan Mağarası-I", *Gephyra Band-2*, 2005, s. 103-113.

bilgiler; sempozyumunda sunulan bildiride daha önce birkaç paragraf halinde yer alsada, yayımlanmayan bazı örneklerle birlikte yeniden ele alınmış ve burada değerlendirilmiştir.

Makalede Aksu Zindan Mağarası'nın karşı tepesinde bulunan Manastır Kilisesi'nin mimarisi ile birlikte daha önce yayımlanmamış freskoları ve liturjik yapıya ait elemanlar olması muhtemel görünen iki sütunçe parçası konu olarak ele alınmış, kiliseye ait bugüne kadar yayımlanmadığı görülen fresko parçalarının ve sütunçe parçalarının resimlerine de yayında yer verilmiştir. Yine manastır kilisesi ile birlikte, kilisede bulunan freskoların ve sütunçelerin farklı yönleriyle tanıtılarak bir değerlendirilmesinin yapılmasında okuyuculara fayda sağlayacağı düşünülmüş, var olan bilgilere daha fazla katkı sağlayarak bilim dünyasına sunulması amaç edinilmiştir.

Zindan Mağarası kutsal alanı, Pisidia Bölgesi'nin Tymbriada antik kenti yakınında yer almaktadır. Ancak bu kutsal alan ele geçen buluntulara göre sadece Tymbriada antik kentinin değil bölgenin açık hava tapınma alanı olarak kullanılmış gibidir⁴. İsminden kısaca Zindan Manastır Kilisesi olarak bahsedebileceğimiz yapı mağaranın karşısındaki tepe üzerinde, doğu-batı yönünde inşa edilmiştir. Kilise duvarlarının üst kısmı tamamen yıkılmış, bazı yerlerinde ise temel seviyesine kadar korunabildiği görülmüştür⁵. Manastır kilisesinin naosu içerisinde sonradan yapıldığı tahmin edilen bir de şapel vardır. Kilisenin batı yönündeki atriumunda pek çok yapı kalıntısı bulunmaktadır. Bunların içerisinde birisi dikdörtgen planlı diğeri kare planlı iki küçük yapı dikkati çekmektedir. Atriumdaki yapıların ortasından aşağıya doğru inen taş bir yolun günümüze kalabilen az bir kısmı gün ışığına çıkartılabilmektedir⁶.

Kilisesinin duvarlarının içe bakan yönünde, düz yatay silme biçiminde, genellikle kırmızı, kahverengi ve sarı renklerde oluşturulmuş geometrik ve yine aynı renklerle oluşturulmuş figüratif motiflerle bezendiği görülebilen, tahrip olmuş durumda bazı fresko parçaları mevcuttur. Duvarların dışında, trikonkhos planlı apsis alanındaki sintrononun basamakları üzerinde kırmızı ve kahverengi renklerde yatay olarak düz silmelerle oluşturulmuş süslemeler vardır. Bununla beraber Zindan Mağarası önünde manastır kilisesine ait olabilecek düzgün olmayan ölçülerde, birisi damla motifli, diğeri üzerindeki süslemenin ise tam olarak anlaşılacakla beraber, çelenk ya da girlandı⁷ andıran bir motife sahip olduğu tahmin edilen iki adet sütunçe parçası ele geçmiştir. Süslemeler kazıma yöntemiyle yapılmış olup parçalar sütunçelerin üst kısımlarına ait olmalıdır. Oldukça küçük ölçülerdeki bu sütunçelerin, kilisenin ana yapısı ile ilgili mimari taşıyıcı birer eleman olması oldukça güç görünmektedir.

⁴ Şahin Gümüş-İlhan Güceren, *a.g.m.*, s. 138. Ayrıca bkz. Jale Dedeoğlu, "Aksu Zindan Mağarası Kutsal Alanı", s. 154.

⁵ 2002-2005 yılları arasında Isparta Müze Müdürlüğü yapılan kurtarma kazıları sonucunda toprak altında iken kalan kısımları tamamıyla ortaya çıkartılmıştır.

⁶ Makale yayımlanması konusunda yardımcı olan Müze Müdürü Sayın Mustafa Akaslan'a ve belge temininde yardımcı olan Arkeolog Sayın İlhan Güceren'e burada teşekkür etmek istiyorum.

⁷ Girland, yan yana iki nokta arasına asılmış genellikle yaprak ya da çiçeklerden meydana getirilmiş süsleme ya da genellikle festivallerde kullanılan dekoratif bir çelenk veya kordon Bkz. <https://en.wiktionary.org/wiki/girland> (Erişim Tarihi: 24.05.2016)

1- Tymbriada Antik Kenti

Isparta İli, Aksu İlçesi, Zindan Mağarası Kutsal Alanı ile ilgili bölgede erken dönemden itibaren araştırmalar yapılmış, yüzeyde görülen kalıntılar dışında daha çok yazıtlar üzerinde durulmuştur⁸. Kutsal alana en yakın antik kent, aslında kesin olarak lokalize edilemeyen Tymbriada'dır⁹. Ayrıca bölge yakınında Senitli Yaylası olarak bilinen yerde adı tespit edilemeyen bir antik kentin daha bulunduğu bilinmektedir.

Tymbriada antik kenti, Aksu-Yılanlı Ovası'na hakim tepe üzerinde olup, çok geniş bir alana yayılmaktadır. Tymbriada, bölgedeki diğer kentlere nazaran oldukça küçük sayılmaktadır. Antik kent, Isparta ili Aksu ilçesi Akçaşar Mahallesi'nin kuzeyindeki Asar Tepe Mevkii'nde, Eurymedon -Köprüçay- Deresi kaynakları kenarındadır. Aksu İlçesi Mirahor Mahallesi'nin kuzeyindeki Aksu İlçe Merkezi'ne 2 km. uzaklıkta, Asar Tepe'nin güney eteklerindeki bu antik kente stabilize bir yolla rahatça ulaşılabilir. Kent yüzeyinde yoğun miktarda çatı kiremitleri, küp, çömlek, testicik kırıkları ve ince cidarlı, Roma Dönemi'ne ait seramik parçaları görülmüştür. Ayrıca yüzeyde yivli sütun gövdesi sütun parçaları, sütun altlıkları, kabartmalı alınlık parçası, arşitrav bloğu, düzgün kesimli mimari bloklar ve yer yer duvar kalıntıları gibi bina ve tapınak kalıntılarına ait çok sayıda mimari öğeler toprak yüzeyinde dağınık bir şekilde yer almaktadır.

Tymbriada Antik Kenti'nden ilk kez Strabon bahsetmiş¹⁰, W.M. Ramsay ise gördüğü bir yazıtta şehrin adını okuyarak Tymbriada'nın yerini tespit edebilmiştir¹¹. Ramsay'ın gördüğü yazıtın dışında, Apollonia -Uluborlu- ile Tymbriada -Aksu- kentleri arasındaki sınır anlaşmazlığından bahseden başka bir yazıt daha bulunmuştur. Antik kentin, Roma İmparatoru Hadrianus'dan itibaren (MS 117-138) Severus Alexander (MS 222-235) Dönemi'ne kadar şehir sikkesi bastığı öğrenilmektedir¹².

2- Zindan Mağarası, Eurymedon Kutsal Alanı ve Roma Köprüsü

Tymbriada antik kenti yakınındaki Zindan Mağarası Kutsal Alanı ise Isparta İli, Aksu İlçesi'nin yaklaşık 2 km. doğusunda, Zindan Mağarası önünde, Köprüçay'ın bir kolu olan ve yerel adıyla Zindan Deresi olarak bilinen derenin hemen kenarında bulunmaktadır. Pisidia Bölgesi sınırları içinde kalan kutsal alan coğrafi özellikler açısından vadi içerisinde ve oldukça sarp bir bölgededir¹³. (Resim 1)

⁸ Bu konuda araştırma yapanlar; S. S. Yiğitbaşı, *Eğirdir Felakabat Tarihi*, 1972, s. 120-125; M. Özsaıt, *İlkçağ Tarihinde Pisidya Başlangıçtan Büyük İskender Devrinin Sonuna Kadar*, 1980, s. 121; J.R.S. Sterrett, "The Wolfe Expedition to Asia Minor", *Papers of the American School of Classical Studies at Athens*, Vol. III, 1888, s. 278-279.

⁹ Durmuş Kaya-Stephen Mitchell, *a.g.m.*, s. 39-40; J.R.S. Sterrett, *a.g.m.*, s. 299; Karl G. Lanckoronki, *Städte Pamphylens und Pisidiens II*, Prag-Wien-Leipzig, 1892, s. 190; H. von Aulock, *Münzen und Städte Pisidiens*, I-II, Tübingen, 1979, s. 2131-2146.

¹⁰ Strabon, *Geographika*, XXII, ed. H. L. Jones, London, 1949, s. 570.

¹¹ W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. M.Pektaş), MEB Basımevi, Ankara 1961, s. 454.

¹² Anonim, *Isparta Kültür Envanteri-I*, Isparta İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Bahçıvanlar Basım Sanayii, Isparta, 2009, s. 219.

¹³ Jale Dedeoğlu, "Aksu Zindan Mağarası Kutsal Alanı", s. 153.

Zindan Mağarası önündeki M.Ö. 2. yüzyıldan M.S. 12. yüzyıla kadar kullanıldığı belirlenen açık hava tapınağının varlığı, aşağıdaki dere yatağına kadar inen ve basamaklı olarak yapılan bazı mimari kalıntılardan da anlaşılmaktadır. Dereye inen antik bir merdiven de Köprüçayı'nın açık hava tapınağı ile ilintili olduğuna işaret etmektedir¹⁴. Mağara önünde, Zindan Deresi adıyla bilinen Köprüçayı üzerine yapılmış 6.00 m. genişliğinde, 7.00 m. uzunluğunda Roma Dönemi'ne ait bir köprü yer almaktadır. Roma Dönemi Köprüsü'nün kilit taşı üzerinde bulunan Eurymedon tanrısının büstü kaçak kazıcılar tarafından tahrip edilmiştir. Köprü'nün üzeri ise günümüze yakın bir zamanda betonla kaplanmıştır¹⁵. (Resim 2)

Zindan Mağarası'nın önünde Roma Dönemi'ne ait yapı kalıntıları, burada duvarları temel seviyesinde ortaya çıkartılabilmemiş Erken Hıristiyanlık Dönemi'ne ait olabilecek bir şapel kalıntısı vardır. Mağaranın bulunduğu vadinin karşı tepe yamacında ise Erken Hıristiyanlık Dönemi'ne ait olduğu söylenen bir manastır kilisesi ile bunun içerisindeki daha geç bir döneme tarihlendirilebilecek bir şapel ve manastır kilisesinin atriumuna ait olabilecek mimari kalıntılar yer almaktadır. Mağaranın bulunduğu vadiyi çevreleyen tepeler, Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 22.05.1990 gün ve 763 sayılı kararıyla I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak belirlenmiş ve yine aynı Koruma Bölge Kurulunun 24.04.2003 gün ve 5818 sayılı kararıyla da I. Derece Doğal ve Arkeolojik Sit alanı sınırları içerisinde alınmıştır.

3- Zindan Mağarası Önündeki Şapel Yapısı

Mağara önünde aşağıya doğru inen bazı terasların olduğu görülmüş ve buralarda kazı yapılmıştır. Mağaranın hemen önündeki birinci terasın ardından bunun hemen aşağısında olan ikinci terasta yapılan kazılar sonucu terasın orta bölümü boyunca doğu-batı doğrultusunda uzanan Roma Dönemi'ne ait bir duvar yapısı ortaya çıkartılmıştır. Duvar yapısının tam olarak işlevi tespit edilemediği için temel duvarı olarak adlandırılmıştır. Temel duvarı batı yönde köşe yaparak birinci teras içine kadar uzanmaktadır. Duvar batıdan itibaren 11.00 m. izlenebilmiş, bu kesimden sonra tahrip edildiği görülmüştür. Duvarın teras yürüme seviyesinden yüksekliği 1.50 m. olan kesimi korunmuştur. Duvar yapımında devşirme malzeme ve aralarda harç kullanılmamıştır. Taşların düzgün yüzeyleri dışa gelecek şekilde kullanılmıştır. Bu duvar mağara aksına doğru devam ederek burada doğu yönünde bir apsis oluşturmaktadır. Bu apsis Roma Dönemi'ne ait işlenmiş devşirme taşlarla yapılmıştır. Apsis diğer yan duvarının ise toprak zeminin üzerinde yer alan bosajlı duvarın üst kısmından geçerek doğu-batı doğrultusunda uzandığı görülmüştür¹⁶.

İkinci terasın ortasındaki bölümde yine devşirme olarak kullanılmış ancak geç dönem kullanımı nedeniyle in-situ durumunda sayılabilecek bir eşik taşı bulunmuştur. Eşik taşının kuzeyindeki duvar ise temel duvarına yaslanmaktadır. Temel duvarı yapının kuzey duvarını oluşturmaktadır. İkinci terasın doğu ucunda bulunan ve devşirme malzeme ile yapılmış olan apsisle aynı aksta olan eşik taşı; eşik taşının önünde yer alan

¹⁴ Durmuş Kaya-Stephen Mitchell, *a.g.m.*, s. 48.

¹⁵ Anonim, *a.g.e.*, s. 232.

¹⁶ 2004 Yılı Aksu Zindan Mağarası Kazı Raporu, Isparta Müze Müdürlüğü, Isparta, 2004, s. 2.

taban sıvası, alandaki yoğun miktarda görülen çatı kiremit kırıkları dikkate alındığında bu kesimin bir şapel olarak kullanıldığına işaret edilmektedir. Tam olarak belirgin olmasa da mağara önündeki teras duvarlarının şapelin dış beden duvarları olarak kullanıldığı hesaba katılırsa, şapelin ortada geniş bir nef ile yanlarda dar birer nef olmak üzere toplam üç nefli olabileceği söylenebilir. (Çizim 1)

İkinci terasın üzerinde şapel yapısının batısında Bizans Dönemi'ne ait bir de mezar da bulunmuştur. Mezar içerisinden sadece bir kafatası ve bronz bir haç kolye çıkartılmış olup, iskeletin gövde kısmına rastlanılmamıştır. Apsis tamamen devşirme bloklardan oluşmakta ve ortasında iki büyük antik blok bir sunak işlevini görmektedir. Bu anlamda mağara önünde planı net olarak yorumlanabilen tek yapının şapel olduğu düşünülebilir¹⁷. (Resim 3)

Mağara önündeki ikinci terasta ortaya çıkartılan bu şapel yapısının karşı tepede bulunan Manastır Kilisesi ile çağdaş ve irtibatlı olduğu düşünülmektedir. Bu yapının da Manastır Kilisesi'nde olduğu gibi Erken Hıristiyanlık Dönemi'ne tarihlendirilmesi mümkün görünmektedir. Ancak şapel, Manastır Kilisesi kadar özenli yapılmamış ve oldukça harap vaziyettedir.

4- Zindan Mağarası Karşısındaki Bazilikal Planlı Kilisenin Atriumu

Zindan Mağarası'nın karşı tepesinde bazı terasların olduğu görülmüş, yapılan incelemelerde yapılaşma olduğu tespit edilmiştir. (Resim 4) İncelemeler sonucunda burada bir kazı yapma gereği duyulmuştur. İlk kazı yapılan kısımda bir nartheks mekânı açığa çıkartılmıştır. Kazının devam eden safhalarında doğuya doğru uzanan bir bazilikal planlı kilisenin varlığı tespit edilmiştir. Bazilikal kilisenin batısında yapılan kazılar neticesinde ise bazı yaşam mekânlarının olduğu anlaşılmıştır. Buradaki yapılaşmayı oluşturan mekânların duvarlarında; genellikle çamur harçla bağlanan moloz, kaba yonu taş ile şipolyen -devşirme- taş malzeme bir arada kullanılmıştır. Özellikle bu kesimde iyi durumda korunmuş olan bir işliğe ait 1.50 x 1.50 m. ölçülerinde bir havuz neredeyse sağlam kalabilmiş yapısıyla dikkati çekmektedir. (Resim 5) Havuzun içerisinde sıva, mekânı çeviren duvarların tüm yan yüzüne uygulanmıştır. İşlik havuzunun zemini düz yüzeyle doğal, yassı ve yontulmamış taşlarla kaplanmıştır. Havuzun batı yönünde, zeminde taşların yanı sıra dört adet tuğlanın kullanıldığı görülmüştür. Yine aynı kesimde 15 x 10 cm. boyutunda bir tahliye kanalı bulunmuştur. Tahliye kanalının da mekânda olduğu gibi iç kesimi sıvalıdır. Sıvalı kare planlı havuzun hemen yanında bu havuzla beraber kullanıldığı anlaşılan havuzla ilişkili ikinci bir mekân daha bulunmaktadır. Bu ikinci mekânda kuzey-güney-batı yönde mekânı çeviren duvarlar basit moloz taşlarla örülmüştür. Taşların arasında harç veya sıva tespit edilmemiştir. Duvarlardaki moloz taşlar basit kuru duvar örgüsü şeklindedir. İkinci mekânın zeminine, zeminin tam ortasına isabet eden noktada 0.45 m. x 0.55 m. boyutlarında muhtemelen in-situ konumunda üst yüzeyi düzgün bir taş konulmuştur. (Çizim 2) Yine birbiriyle ilişkili olarak kullanıldığı düşünülen diğer bazı mekânlarda görülen büyük boyutlu küp altlıkları ve parçaları, burada belli bir üretimin yapıldığı ve depolandığını konusunu akla getirmiştir.

¹⁷ 2004 Yılı Aksu Zindan Mağarası Kazı Raporu, s. 4.

Atriumda bulunan bu yaşam mekânları, muhtemelen bazilikal planlı manastır kilisesinin giderlerini karşılamak ve ihtiyaçlarını sağlayabilmek amacıyla ya da otama amacıyla yapılmış birimler olmalıdır. Burasının bölgenin kutsal alanı olduğu dikkate alınrsa bu görüş daha mantıklı görünmektedir. Yani atriumdaki birimlerin buraya gelen kişileri tedavi etmek, onlara şifalı otlar ve suları sunmak gibi bir işlevi olması muhtemeldir. Bölgede üzümün de yetiştiği göz önüne alındığında işliğe ait havuzun içinin sıvalı olması şarap imalathanesi olasılığını oldukça kuvvetlendirmektedir.

Bazilikanın bulunduğu tepeye derenin olduğu alandan çıkışı sağlayan, atriumun batı yönünde yaklaşık 2 metre genişliğinde taş döşeli bir yolun varlığı dikkati çekmektedir. Bu yol atrium ile yamaca çıkan toprak rampa arasında kalmaktadır. Yolun tamamının önceden taş döşeli olduğu, ancak bu taşların kuzey yöndeki toprak rampadan civardakiler tarafından daha sonraki dönemlerde sökülmesi ya da zamanla tabiat şartları nedeniyle dökülerek ortadan kalkmış olabileceği kuvvetle muhtemeldir. (Resim 6) Bu alanda ileride yapılacak kazılarla toprak altında kalan diğer mekânların da gün yüzüne çıkartılması halinde, atriumdaki yapılar ile taş döşeli yol arasındaki bağlantı daha iyi anlaşılacaktır. Karşı tepenin yamacındaki alanın tüm kesitlerinde yangın tabakası izine rastlanmıştır. Alanda sonradan yapıldığı düşünülen ikinci evredeki mimari yapı kalıntıları bahsedilen kül tabakasının üzerinde yer almaktadır. Doğal nedenlerle ya da istila nedeniyle tahrip olan yapılar sonradan daha küçük boyutta yeniden inşa edilmiş olmalıdır.

5- Bazilikal Planlı Kilise

Zindan Mağarası ve çevresinde yapılan kısa süreli yüzey araştırmalarında, Deliktaş Mağarası yakınında Bizans Dönemi'ne ait küçük bir kilise –şapel- yapısı kalıntısına rastlanılmıştır¹⁸. Şapel yapısının bir kısmı anakayanın düzeltilmesi ile inşa edilmiştir. Ayrıca Zindan Mağarası'nın batı yönündeki tepede, Bizans Dönemi'ne ait olabilecek küçük bir kale yerleşmesi vardır¹⁹. Öncelikli olarak mağara önünde yoğunlaşan kazı çalışmaları, çevre düzenlemesi kapsamında olan mağaranın güneyindeki karşı tepede yüzey araştırmasını da beraberinde getirmiştir. Karşı tepede yüzeyde görülen yoğun miktarda seramik buluntusu ile birlikte, alandaki moloz taş kalıntısının çokluğu bu kesimde yapılaşma olabileceğini düşündürmüştür. Ayrıca yöre insanından alınan bilgide tepede eskiden yapıların bulunduğu, mezar stellerinin çıktığı öğrenilmiştir. Alanda yapılan kazılar sonucunda iki yazıt bulunmuştur. Bu yazıtlar mağara önündeki kutsal alanla ilgilidir ve kutsal alanın kimliğini netleştirmiştir. Kutsal alanda bulunan bu adak yazıtlarının Meter Theon Veginon'a ait olduğu tespit edilmiştir²⁰.

Mağara karşısındaki tepede başlatılan kazı çalışmaları sonucunda bazilikal planlı tipte bir kilise ortaya çıkarılmıştır. (Resim 7) Ancak tepe üzerinde daha önce yapılan

¹⁸ Bölgedeki mağaralar için kaynaklar; Erdal Şengül-Adem Şavklıyıldız-Mustafa Bozdoğan, *Aksu, Göлтаş Yayınları*, Isparta, 1996, s. 11; Ayrıca bkz. Ali Çevikbaş, "Isparta'nın Doğal Mağara ve Kanyonları'nın Turizm Açısından Önemi", *Isparta'nın Dünü Bugünü Yarını Sempozyumu-II*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayını, c. I, 1998, s. 111.

¹⁹ Şahin Gümüş-İlhan Güceren, *a.g.m.*, s. 139.

²⁰ B. Takmer-N. Gökalp, *a.g.m.*, s. 103-113.

teraslama çalışması nedeniyle yapı oldukça tahrip olmuştur²¹. Bazilikal planlı kilisenin bulunduğu alanda iki farklı döneme ait yapılaşma olduğu anlaşılmıştır. Yapıyı güney yönde 60 cm. kalınlıkta 48 m. uzunluğunda bir istinat duvarı sınırlamakta ve bu duvar aynı zamanda bir üst terası desteklemektedir. İstinat duvarı doğal olarak yamacın baskısı ile yer yer esnemiş ve bazı kısımları ise yıkılmıştır. Yaklaşık 50 cm.- 2 m. arası yükseklikte korunan duvar harçla örülmüş, ön yüzeyi beyaz kireç harcı ile sıvanmıştır. Duvarda kullanılan taşlar genellikle kaba moloz, işlenmemiş yöresel taşlardır. Kilise ve atriumunda muhtemelen mağara önünden getirilen devşirme antik bloklar kullanılmıştır²².

Kiliseler için ilk defa “Bazilika” kelimesinin kullanılmasına Caesarea’lı Eusebios tarafından 4. yy. başlarında rastlanılmıştır²³. Bazilikal planlı kiliselerin, Roma bazilika mimarisinin Hıristiyanlığa uydurulmuş biçimi olduğu söylenmektedir²⁴. Bazilikalardan bazıları antik yapılardan dönüştürülmüş ve buna ek olarak farklı gereksinimler ile değişik plan tipleri de ortaya çıkmıştır²⁵. Helenistik adı verilen klasik tipteki bu bazilikalara Akdeniz Bölgesi’nde oldukça sık karşılaşılmaktadır²⁶.

Zindan Mağarası karşı tepede, ilk dönem yapılaşmasında yer alan bazilikal planlı kilise üç yapraklı yonca biçimli trikonkhos planlı ve genellikle devşirme taşla yapılmış dört ayak tarafından üç nef ayrılmıştır. Bazilikal planlı kilise nartheks hariç 23 m. uzunlukta 9.80 m. genişliktedir. Her iki yan nefler 1.50 m., orta nef ise yaklaşık 5.00 m. (4.75) genişliğe sahiptir. Nefleri bölen ayaklar 1 m. x 1 m. ölçülerinde kare formundadır. Üç yapraklı yonca planlı apsisin çapı 3.50 m.’dir. Apsis içinde üç basamaklı bir sintronon yapılmıştır. Özellikle kuzey ve doğu apsis oldukça tahrip olmuştur. Apsisin yapımında doğu yöndeki kayalık yüzeyden faydalanılmıştır. Bu kesimde anakayanın yüzeyi düzeltilmemiş, duvarlar doğal kayanın eğimine göre desteklenerek yapılmıştır. Likya Bölgesi’nde kiliselerin bazı bölümlerinin kayalardan faydalanarak yapıldıkları bilinmektedir²⁷. Üç yapraklı yonca planlı apsisin duvar yapısındaki değişiklikler dikkate alınarak birkaç kez tamir edildiği tahmin edilmektedir. Bu nedenle bazilikal planlı kilisenin uzun süre kullanıldığını söylenebilir. (Resim 8) Devşirme malzemenin büyük çoğunluğu mağara önündeki açık hava tapınağından getirilmiş olmalıdır. Apsisin hemen önünde yer alan ve temel seviyesinde korunduğu görülen, kuzey-güney doğrultusundaki

²¹ Dönemin Belediyesi tarafından bu alanda çevre düzenlemesi yapılmak istenmiş ve yamacın bir kısmı tesviye edilmiştir.

²² Şahin Gümüş-İlhan Güceren, *a.g.m.*, s. 139. Ayrıca bkz. Oğuz Alp, *a.g.m.*, s. 119.

²³ Mark J. Johnson-John Wilkinson, “Basilica”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 1991, s. 264; Robert Milburn, *Early Christian Art and Architecture*, University of California Press, 1988, s. 85.

²⁴ Semavi Eyice, “Bizans”, *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, 1988, İstanbul, s. 46; Mimarisi için bkz. Cyril Mango, *Bizans Mimarisi*, (çev. Mine Kadirlioğlu), Rekmay Ltd. Şti., Ankara, 2006, s. 7.

²⁵ Ayşe Aydın, “Kilikia ve İsauria Bölgesi Kiliselerindeki Galeriler”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, S. 2, 2001, s. 117.

²⁶ Eyice Semavi, “Bizans”, *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, s. 46.

²⁷ Ayşe Aydın, “Die Trikonchosbauten in Lykien: Ihre Entwicklung und Funktion”, *III. Uluslararası Likya Sempozyumu*, Akmed Yayınları, 7-10 Kasım 2005, Antalya, s. 36.

duvar naosla bemaı ayıran bir templon kuruluşuna ait olmalıdır²⁸. (Çizim 3) Naos kısmından bema içerisine, temel seviyesinde kalıntıları izlenebilen yan yana iki dar girişten ulaşılmaktadır. Bu girişlerin zemininin altında birer mezar ortaya çıkartılmıştır. Mezarlardan birisindeki iskeletin kafatası yerinde değildir. Diğerinin ise kaburgasının içerisinde bir ok ucu bulunmuştur²⁹.

Güney nefin duvar yüzeyindeki sıvaların üzerinde yer yer kalan boya izlerinden ve geriye kalan kısımlardan bazilikal planlı kilise içerisinde duvar resimlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Duvar resimlerine ilişkin; sıva parçalarından net olarak bir figür ya da süsleme biçimi seçilememektedir. Ancak sıva parçalarında renkli bantların olduğu ve boya ile duvarın yatay ve dikey silmelerle geometrik galerilere bölündüğü anlaşılmaktadır. Üç yapraklı yonca planlı apsis içindeki sintronon basamaklarında da kireç sıva kalıntıları vardır. Sıva kalıntılarında, apsis içerisindeki sintronon basamaklarının da daha önce sıva ile kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Hatta bu sıvalardan bazılarında basamaklar boyunca yatay olarak boya ile yapılmış kalın silmeli süslemeler bulunmaktadır. Ancak bu sıvalar günümüze kadar ulaşmamıştır.

Bazilikal planlı kiliseye nartheosten girişte kullanılan eşik taşı in-situ konumda bulunmuştur. Eşik taşı üzerindeki söve yuvaları incelendiğinde çift kanatlı, muhtemelen ahşap bir kapının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bazilikal planlı kilisenin zemininde özellikle orta nefte mozaik veya taş gibi herhangi bir taban döşemesi kalıntısına rastlanmamıştır. Zemin döşemesiyle ilgili olarak sadece kuzey yan nefin doğu ucunda çok az bir alanda taş döşeme olduğu tespit edilmiştir. Bu alandaki kalıntı dikkate alınarak neflerde ve naostaki zemine döşenen taşların sökülmiş olabileceği de düşünülebilir. Burada bulunan yoğun miktarda kiremit parçası dışında ayakları birleştiren kemerler veya kubbe gibi bir üst örtü varlığına dair elde bir veri bulunmamaktadır. Buna göre kilisenin üst örtüsünün ahşap aksamı çatı olduğu söylenebilir. Ama üç yapraklı yonca planlı yapılardan çoğunun günümüze üst örtüleri hakkında fikir verebilecek halen sağlam ulaşmış örneklerinin olmaması nedeniyle bu konuda farklı görüşlerin bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir³⁰.

3.00 m. x 5.00 m. boyutlarında, zemini tuğla döşemeli olan nartheks kısmı kilisenin en iyi korunmuş bölümüdür. (Resim 9) 3 cm. kalınlığındaki 50 x 50 cm. ölçülerindeki bu tuğlalar üzerinde geometrik motiflerle bazı süslemeler bulunmaktadır. Tuğlanın ortasından başlayarak dört köşesine doğru dağılan çift sıra zigzag motifleri tuğla hamurunun pişmeden önce çizilmesi ile oluşturulmuştur. (Resim 10) Nartheks zemininin

²⁸ Kilise Aksu ilçesi ile Sorgun Yaylası yolu üzerinde yer almakta olup, yol üzerinde araç trafiği oldukça yoğundur. Tabiatın olumsuz etkileri ve insan faktörü nedeniyle büyük çoğunluğu temel seviyesinde olan kilise duvarlarının ayakta kalabilen kısımları da yıkılmış, sıvaları ise bugün yerinde değildir. Manastır Kilisesi'nin kazıları 2005 yılında sonlandırılmış olduğundan ancak çıkartılmış olan rölöve planı verilebilmektedir.

²⁹ Templonun trikonkhos önünde yer aldığı çok nefli örneklerde, trikonkhos kilisenin beması olarak algılanmaktadır. Ayrıca Erken Hristiyan Dönemi'ne ait hac merkezlerindeki trikonkhos kiliselerde yan konkhoslar liturjik işlev üstlenerek ptothesis ve diakonion olarak kullanılmaktadırlar. Bkz; Ayşe Aydın, "Klikya ve İsaura'daki Trikonkhos Planlı Yapılar", *Adalya*, VIII, 2005, s. 249.

³⁰ Ayşe Aydın, "Klikya ve İsaura'daki ...", s. 247.

tuğla döşemeli olması burasının özel bir konumu olduğunu biçiminde de bazı düşünceleri akla getirmektedir. Buranın vaftizhane veya kiliseye ait malzemelerin bulunduğu oda olarak yorumlanması da muhtemeldir. Yukarı yamaçta bulunan ve yükselti olarak kilisenin duvarlarından daha üst kottaki toprak kitlesinin yıkılmaması için, bazilikal planlı kilisenin doğu duvarının bir set gibi kullanıldığı görülmektedir. Bu duvar ile dışarıdaki toprak içten ayrıca desteklenmiştir. Bazilikal planlı kilisenin atriumu olarak adlandırılabilir batıya doğru ilerleyen yapılaşmada duvarlar daha özensiz yapılmıştır. Muhtemelen bu kısım da ikinci evrede yapılmış olmalıdır. İkinci evre diyebileceğimiz bu yapılaşmada istinat duvarının önlerinde farklı bölünmeler ile küçük mekânlar meydana getirilmiştir.

6- Bazilikal Planlı Kilise İçerisindeki Şapel Yapısı

İkinci yapılaşma döneminde olduğu düşünülen şapel ise bazilikanın orta nefinde yer almaktadır. Şapel yapısı 12 m. x 5 m. boyutlarındadır. Dışındaki bazilikal planlı kilisenin neflerini bölen ayakların araları bir duvarla kapatılmış, orta nef sonradan şapel olarak yeniden düzenlenmiştir. Tek apsisi şapelin apsis çapı 3.50 m.'dir. Şapelin apsisi de dışındaki bazilikal planlı kilisenin trikonkhos apsisinde olduğu gibi üç kademeli bir sintronona sahiptir. Bazilikal planlı kilisenin in-situ durumundaki eşik taşı, aynı zamanda şapelinde giriş kapısı olarak kullanılmıştır. (Resim 11)

Şapel içerisinde, apsisin önünde altara benzer bir konumda duran sütun parçası ortası oyularak muhtemelen bir vaftiz kabı olarak kullanılmıştır. Dorik düzendeki bu sütun parçasının toprak yüzeyinden ölçülebildiği kadarıyla 50 cm kadar yükseklikte, dışı yivli ve hafif sağa doğru yatık durumda olduğu görülmektedir. (Resim 12) Vaftiz kabının şapelin planına göre oldukça düzgün ve duvarları arasında mesafe açısından orantılı biçimde bemanın tam ortasında durduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla sütun parçasından oluşturulmuş vaftiz kabının in-situ durumunda olduğu varsayılabilir. Bazilikal planlı kilisenin içerisindeki şapel yapısında duvarlar üzerinde sıva ya da resimlerin bulunduğunu gösteren herhangi bir kalıntı yoktur. Ayrıca bu ikinci evrede bazilikal planlı kilisede, üç yapraklı yonca planlı apsisin iç kısmı adeta mezarlık olarak kullanılmıştır. Bu alanda üç çocuk mezarı dışında iki de yetişkine ait mezar bulunmuştur. Buna karşılık şapelin içerisinde ise mezara rastlanılmamıştır³¹. Şapelin duvarlarında aşağıdan yani Zindan Mağarası önünden getirilen devşirme taş malzeme kullanımı oldukça fazladır. Buradaki taşlar daha iri ve daha düzgün durumdaki blok taşlardır. Bu nedenle şapelin duvarları, diğer duvarlardaki kaba yonu moloz taş örgüye göre daha düzgün görünmektedir. (Resim 13)

Şapelin duvarlarında da bağlayıcı malzeme olarak kireç harcı kullanılmıştır. Bazilikal planlı kilisenin duvarlarında derzlerde nadiren de olsa tuğla parçaları varken, şapel duvarlarında tuğla parçalarına rastlanılmamıştır. Şapel duvarlarının zemine çok yakın bir kısmının kalması yani üst kısımlarının tamamen yıkılması nedeniyle tonoz örtü olabileceğine ilişkin elimizde herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Buna rağmen şapelin üst örtüsünün muhtemelen beşik tonoz olabileceği söylenebilir.

³¹ 2004 Yılı Aksu Zindan Mağarası Kazı Raporu, s. 4.

7- Bazilikal Planlı Kiliseye Ait Freskolar ve İki Sütunçe Parçası

Bazilikal planlı kilisenin nef duvarlarının iki yerinde fresko kalıntıları tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi orta nefin güney duvarının apsisle 90 derecelik açı yaparak birleştiği doğu ucundaki köşede, diğeri ise kilisenin güney nefinin yine doğu yöndeki ucundaki dikdörtgen planlı mezarın naos'a bakan yüzündedir. Freskolara ait bu kalıntılar günümüze kadar gelememiştir. Mezarın naosa bakan güney duvarının alt kısmında ata benzetilen³² figürün aslında bir insana benzediği ve resmin de belden altını tasvir ettiği hususu daha akla yatkın görünmektedir. Buradaki tasvirde ayakları açık vaziyette uzun elbise giyen bir figürün -muhtemelen din adamı- alt kısmı görünmektedir. Figürün vücudu cepheden, ayaklar ise profilden tasvir edilmiştir. (Resim 14)

Güney nefteki mezar yapısının duvarındaki fresko parçasında elbisenin bize göre solunda aşağıya doğru sarkmış iki kumaş parçasının uçları betimlenmiştir. Seçilebildiği kadarıyla aşağı sarkan kumaş parçalarının uç kısımları geniş ölçülerde olduğundan, figürün bu parçaları elinde tutması muhtemel görünmektedir. Bununla beraber kumaş parçalarının yukarıya doğru daralıyor hissi vermesi nedeniyle bunların figürün beline bağlı olduğu da düşünülebilir. Yukarıdan sarkan kumaş parçaları aynı elbisede olduğu gibi koyu kahverengi ile yapılmışlardır. Elbisenin kapanma biçimi ise belli olmamaktadır. Resimde elbisenin kıvrımları belirtilmemiştir, kalın fırçalarla ve oldukça özensiz yapılmış izlenimi vermektedir. Elbisenin tamamı koyu kahverengi renkte yapılmış, elbise üzerinde yukarıdan aşağıya ve elbisenin en alt kısmında yatay biçimde bulunan süsleme bordürleri ise kırmızı renkte yapılmışlardır. Ayakların betimlendiği zemin ise koyu sarı renktedir. Zeminde sanki yere serilmiş dokuma benzeri bir yaygı olduğu izlenimi vardır. Görüldüğü kadarıyla zeminde serili olan sarı renkli düz yaygıda herhangi bir motif yer almamaktadır. Tüm resimde dış konturlar bulunmadığı gibi ışık-gölge ve perspektif gibi derinlik hissi verecek bir uygulamaya da gidilmemiştir.

Bu köşenin diğer yüzünde sıva üzerine kırmızı renkte yatay silmelerle bazı süslemelerin yapıldığı görülmektedir. (Resim 15) Burada süslenecek yüzeyin çok küçük ölçekli olması nedeniyle bu kısım muhtemelen silmelerle geçiştirilmiş gibi görünmektedir. Bu kısımda duvarın uzun olmasına karşın kullanılan büyük blok taşların köşede ve köşeye yakın olması nedeniyle süslenecek alanda sıkıntı çekilmiş olması muhtemeldir. Çünkü moloz taş örgünün bulunduğu duvarlarda sıva tabakasına ya da süslemeye rastlanılmamış, düzgün büyük blok taşların kullanıldığı alanlar sıvanmış ve bu alanlarda süslemeler yapılmıştır. Bu tip silmeler ile yapılan süslemeler üç yapraklı yonca planlı apsisin sintrononu üzerinde de görülebilmektedir. Ancak buradaki sıvalar da zamanla döküldüğünden sintrononun taşlarının dışında geriye bir şey kalmamıştır.

Diğer bir fresko parçası da bazilikal planlı kilisenin güney dış duvarının apsisle birleştiği 90 derecelik köşe yapan kısımdadır. Burada naosa bakan yüzeyde yer alan ve zamanla tahrip olduğu görülen freskonun uzaktan bakıldığında neyi tasvir ettiği tam olarak anlaşılammamaktadır. (Resim 16) Ancak fresko parçasının üst tarafına dikkatle bakıldığında uzun koyu kahverengi bir elbise giymiş kişinin önceki figürde olduğu gibi ayakları iki yana açık ve sağ elini uzatmış durumda betimlendiği söylenebilir. (Resim

³² Jale Dedeoğlu, "Aksu Zindan Mağarası", s. 158.

17) Figür kalın bir çerçeve içerisine alınmıştır. Figürün baş kısmı ile çerçevenin üst kısmı sıvanın tahrip olması nedeniyle görülememektedir. Muhtemelen dikdörtgen formulu olduğu düşünülen çerçeve de figürün elbisesiyle aynı renkte yani koyu kahverenginde ve kalın fırça ile kabaca yapılmıştır. (Resim 18) Figürlü çerçevenin dışında, sol alt köşesinde kesin olmasa da kırmızı renkte yapılmış bir çiçek ile yeşil yaprakları betimlenmiş gibidir. (Resim-19) Çerçevenin sağ köşesinde yer alan süslemenin mahiyeti ise anlaşılamamaktadır. En altta çok kalın bir silme ile buradaki duvar sanki çevrelenmiş gibidir. Bu çerçeve silme sadece büyük blok taşların üzerinde bulunan sıvada yer almaktadır. Silme, duvardaki moloz taşların bulunduğu kısımlara gelmeden sıva üzerinde 90 derecelik bir döngü yapmaktadır. Bu köşenin batıya bakan diğer yüzünde de sıva olduğu görülmektedir. Ancak sıvalar döküldüğünden ve kalan parçanın üzerinde dağılmış durumda olan çok az kırmızı renk bir boya seçilebilmektedir. (Resim 20)

Bazilikal planlı kilise ile ilişkilendirilebilecek diğer bir buluntu ise iki adet sütunçe parçasıdır. Bunlar kırık ve eksik durumda olup sadece üst kısımları olduğu tahmin edilen parçaları sağlam durumda günümüze kadar gelebilmiştir. Sütunçeler yaklaşık 9 cm çap–41 cm. kadar uzunluk ve 11 cm çap-38 cm uzunluk gibi düzgün olmayan ölçülerdedir. Aşağıya doğru genişlemesi nedeniyle elimizdeki parçaların başlık kısmına ait olabileceği varsayılabilir. Kiliselerde yer alan bazı ambon ve templon örneklerinde sütunçelerin aşağıya doğru hafifçe genişledikleri veya diğer bir şekilde yukarıya doğru daraldıkları görülmektedir. Her iki sütunçenin de başlığa benzeyen kısımları kazıma tekniğinde farklı motiflerle süslenmişlerdir. Birisinin üzerindeki stilize bitki yaprağı içerisindeki gözyaşı damlası benzeri bir motif ya da sadece stilize bitkisel yaprak içerisinde bir tomurcuğu andıran motif net olarak görülebilmektedir. (Resim 21) Öteki parçada yine başlık kısmına yakın boyun kısmında yapraklardan oluşan çelenk benzeri süsleme vardır. (Resim 22) İkonoklast Dönem sonrası Bizans mimari plastiğinde çoğunlukla bitkisel ve geometrik kompozisyonların kullanıldığı belirtilmektedir³³. Her iki sütunçenin gövdesine doğru, süslemelerinin hemen altında kazıma tekniğiyle yapılmış ikişer çizgiyle oluşturulan birer bilezik yer almaktadır. Sütunçelerin de bazilikal planlı kilisenin bulunduğu bölgeden çıkması nedeniyle de kiliseye ait parçalar olabileceği düşünülebilir. Sütunçelerin ölçülerinin oldukça küçük olması, binanın ana yapısına ait herhangi bir mimari taşıyıcı eleman olmalarını zorlaştırmaktadır. Buna karşılık bir kült eşyası olmaları; belki de kiborium, ambon, altarın destekleri ya da templon kuruluşu gibi bir yapının üst örtüsünü taşımaları yani liturjinin yapıldığı mekâna ait eleman olmaları daha akla yatkın görünmektedir.

Bölgeye yakın trikonkhos apsisli bazı kiliselerde liturjik³⁴ bir yapıya ait sütunçe kullanımı görülmektedir. Buna örnek olarak Antalya Elmalı'da Hacimusalar'daki kilise yapısı gösterilebilir. Hacimusalar'daki bu kilisenin apsisi, Zindan Manastır Kilisesi'nde olduğu gibi üç yapraklı yonca biçimli olmayıp, yan yana düzenlenmiş bir trikonkhos

³³ Mustafa Büyükkolancı-Gökçen Kurtuluş Öztaşkın, "Selçuk-Efes Müzesinde Sergilenen St. Jean Kilisesi'ne Ait Korkuluk Levhaları ve Templon Arşitravları", *Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 7, 2010, s. 40.

³⁴ Kiliselerdeki liturjik elemanlarla ilgili olarak bkz. Meryam Acara, "Bizans Ortodoks Kilisesinde Liturji ve Liturjik Eserler", *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. XV, S. 1, s. 184.

apsise sahiptir. Hacimusalar Kilisesi'nde kırık bir sütunçe parçasının tempon kuruluşuna ait olduğu belirtilmektedir³⁵. Kiborium, ambon, altar ve tempon gibi liturjinin icra edildiği kuruluşlarının her birisinde sütunçe kullanımları vardır. Zindan Manastır Kilisesi için konu edilen her iki sütunçenin de tam olarak uzunlukları bilinmemektedir. Ama gövdenin ortasına doğru biraz genişlemeye başladığı düşünülürse elimizdeki parçaların tüm gövdeye oranla yaklaşık üçte biri olduğu söylenebilir. Buradan da bütün bir sütunçenin 120-130 cm. kadar uzunlukta olabileceğini söylenebilir.

8- Değerlendirme

Anadolu'da kırsal ve dağlık alanlarda farklı plan tipleri gösteren birçok bazilika ve şapel yapısı bulunmaktadır³⁶. Kayıtlarda Mısır ve Ege Tipi olarak belirtilen, doğu bölümü trikonkhos planlı bazilikal kiliselerin Mısır, Yunanistan, İtalya ve Anadolu gibi bölgelerde görüldüğü, Anadolu'da ise en fazla Likya Bölgesi'nde buldukları belirtilmektedir. Likya Bölgesi'ndeki trikonkhos apsisli bu kiliselerin; Alacahisar Kilisesi, Dikmen Kilisesi, Karabel Bazilikası, Batı Asarcık Kilisesi, Devekuysu Kilisesi, Aperlae Kilisesi ve Patara Doğuca Asarı Akropolü kilisesi gibi örneklerden oluştuğu, bu örneklerin hemen hepsinin M.S. 5-6. yüzyıldan kaldığı söylenilmektedir³⁷. Zindan Manastır Kilisesi'nin gerek plan özellikleri, gerekse konumu açısından Sagalassos, Kremna ve Pisidia Antiocheia'sı gibi önemli bölge kentlerinde bugün için bilinen Erken Hıristiyanlık Dönemi kiliselerinden ayrıldığı, bu kiliselerin kent yerleşimi içerisinde yer almasına rağmen Zindan Manastır Kilisesi'nin kent dışında yer aldığı, Erken Hıristiyanlık Dönemi'ne tarihlendirilebileceği ve civarındaki kalıntılarla birlikte değerlendirildiğinde kırsal kesimde yapılmış bir manastır kilisesi olabileceği öne sürülmektedir³⁸. Apsisteki üç yapraklı yonca planının kilise yapısının görünüşüne anıtsallık kattığı, üç yapraklı yonca apsisli kiliseler ile buna bağlı olabilecek çevresindeki yapıların bir manastır yerleşimi olabilecekleri bazı araştırmacılar tarafından iddia edilmiş, aynı biçimde Likya Bölgesi'ndeki Batı Asarcık Yerleşiminin de böyle bir yer olabileceği vurgulanmıştır³⁹. Üç yapraklı yonca biçimli yapıların ortaya çıkmasına ilişkin olarak iki ihtimalin bulunduğu; bunlardan ilkinin yapı içerisindeki odaların çok derin olan nişlerinin sonradan duvarların dışına taşarak apsis halinde gelerek genişlemiş olması, ikinci ihtimalde ise yapının dışına üç bağımsız eksedra eklenerek son adımda yapı tipinin böyle tanımlanması olduğu görüşü bulunmaktadır⁴⁰. Yine üç yapraklı yonca

³⁵ Suna Çağaptay Arıkan, *The At Choma and its Materials*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001, s. 34, Fig. 18.

³⁶ Ayşe Aydın, *Klikya ve İsaura Bölgesi Kiliselerindeki...*, s. 117.

³⁷ Semra Palaz, *Alanya İç Kale Kilisesi: Tarihlendirme ve Restitüsyonu Üzerine Bir Mimari Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 210; Ayrıca bkz R. M. Harrison, "Churches and Chapels of Central Lycia", *Anatolien Studies*, S. 12, 1963, s. 149; Ayşe Aydın, "Die Trikonchosbauten in Lykien...", s. 38.

³⁸ Jale Dedeoğlu, "Aksu Zindan Mağarası", s. 157.

³⁹ Bülent İşler, "Likya Bölgesindeki Karabel-Asarcık Yerleşimi Yapılarının Plan ve İşlev Özellikleri Üzerine Gözlemler", *Uluslararası Genç Bilişimciler Buluşması-I, Anadolu Akdenizi Sempozyumu*, 4-7 Kasım 2009, Akmed, Antalya, s. 164.

⁴⁰ Nadja Kurtović-Folić, "Triconch - Its Origin and Place in the Development of Architectural

biçimli yapıların iki türlü olabileceği bunlardan ilkinin bağımsız türler, ikincisin ise trikonkhos ile diğer mimari formları birleştiren türlerin olduğu bazı araştırmacılar tarafından belirtilmektedir⁴¹. Bunun dışında üç yapraklı yonca biçimli yapıların bağımsız türler ile birlikte üç başlık halinde toplayan, tek nefli ve çok nefli ayırımında bulunan araştırmacılar da bulunmaktadır⁴². Burada yapılan tiplere göre Zindan Mağarası önündeki manastır kilisesinin, diğer mimari bir formla birleştirilen kompleks tiplerin içerisine dâhil olabileceği anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte, Batı Asarcık yerleşimindeki üç yapraklı yonca planlı kilisenin buradaki en eski tarihli Bizans yapısı olduğundan hareketle bölgedeki diğer yapıların da bundan esinlenebileceği hususu da kaynaklarda belirtilmektedir⁴³.

Yine benzer biçimde bölgeye yakın durumdaki Likya Bölgesi'ndeki Karabel Kilisesi'nin doğudaki bema kısmı üç yapraklı yonca biçiminde düzenlenmiştir. Daha geç dönemlerde kilisenin harap olması nedeniyle ortadaki nefin ucuna bir apsis yapılarak şapel haline getirildiği, Karabel Kilisesi'nin 564 yılında öldüğü bilinen Aziz Nikolaos tarafından kurulan Sion Manastırına bağlı bir yer olmasının mümkün olabileceği kaydedilmiştir⁴⁴. Alacahisar Kilisesi de Mimari açıdan Karabel Kilisesi'ne oldukça benzemektedir. Alacahisar Kilisesi'nin bema kısmı da üç yapraklı yonca biçimindedir. Karabelin doğusunda dağlık bölgede bulunan, Başmelek Cebrail adına 6. yüzyılda yapılmış Alakilise'nin, 812 yılında onarılarak 12. yüzyıla kadar kullanıldığı anlaşılmaktadır⁴⁵. Buradaki kilisenin apsis kısmına üç veya dört yapraklı yonca biçimli bir şapelin eklendiği, bunun şapel olmayıp bazilikal planlı büyük bir kilise olabileceği, yapılacak kazılar sonucunda durumun daha fazla aydınlanacağı belirtilmiştir⁴⁶. Bunların içerisinde özellikle bir tepe üzerine konumlanan Dikmen Kilisesi'nde de iki evreli bir yapılaşma olduğunu anlaşılmaktadır. Üç yapraklı yonca biçimli trikonkhos apsisi, ortasında sonradan yapılan bir şapel yapısı⁴⁷ ile Dikmen Kilisesi'nin yine böyle bir tepe üzerindeki Zindan Manastır Kilisesi ile oldukça benzeştiği görülmektedir.

Erken Bizans Dönemi'nde ortaya çıkan bazilikal planlı kiliselerin Orta Bizans Dönemi'nde nadir olarak görüldükleri, bu dönemde haç şeması ve merkezi kubbe uygulanarak merkeziyet fikrinden vazgeçildiği söylenmektedir. Ayrıca Orta Bizans Dönemi'nde bazilikal planlı kiliselerin önceki döneme göre büyükçe yapılmadıkları, yan neflerin artık sütunlarla değil payelerle ayrılarak statik görevlerinin yitirmiş ikincil mekânlar haline dönüştüklerini bazı kaynaklarda belirtilmektedir⁴⁸. Bununla beraber Harrison, 6. yüzyıldan çok daha sonra ahşap çatılı bazilikaların kırsal kesimde ayaklarla,

Forms", *The Scientific Journal Facta Universitatis*, University Of Niš, Vol. I, 1997, s. 476.

⁴¹ Nadja Kurtović-Folić, *a.g.m.*, s. 478.

⁴² Ayşe Aydın, "Klikya ve İsauro'daki ... s. 244.

⁴³ Bülent İşler, *a.g.m.*, s. 167.

⁴⁴ Semavi Eyice, Türkiye'de Bizans Sanatı, *Anadolu Uygurlukları Ansiklopedisi*, c. III, s. 593.

⁴⁵ Semavi Eyice, *a.g.m.*, s. 594.

⁴⁶ Semavi Eyice, *a.g.m.*, s. 594.

⁴⁷ R. M. Harrison, *a.g.m.*, Fig. 8, s. 130, 148.

⁴⁸ Sevcan Yıldız, *Bizans Tarihi, Kültürü, Sanatı ve Anadolu'daki İzleri*, Detay Yayıncılık, 2009, Ankara, s. 74.

şehirlerde ise devşirme sütunlarla bölündüğünü ve neflerden birisine şapel ilave edildiğini belirtmektedir⁴⁹. Zindan Kilisesi yan neflerle birlikte toplam 8 metre genişlik ve 23 metre uzunluktadır. Nefler birbirinden payelerle ayrılmıştır. Güney nefin doğu köşesi sonradan duvarla çevrilerek dikdörtgen planlı ayrı bir mezar yapısı oluşturulmuştur. Bu özellikleri nedeniyle daha geç tarihlere ait olması mümkün görünmektedir. Ancak Likya Bölgesi'ndeki benzer kiliselerin 5-6. yüzyıla tarihlendirilmeleri nedeniyle Zindan Manastır Kilisesi için çok geç bir tarih verilmesi oldukça zordur.

Duvar resimlerinin bir kısmı bazilikal planlı kilisenin nefinin apsisle 90 derecelik açı yaptığı köşede, diğer bir kısmı bazilikal planlı kilisenin güney duvarına bitişik olarak yapılan mezar odasının kiliseye bakan iç duvarında bulunmaktadır. Ayrıca üç yapraklı yonca planlı apsisin üzerindeki sıvalarında da kalın fırçalarla yapılmış yatay silmeler vardır. Ortadaki şapel yapısında ise duvar resmi ya da sıva kalıntısı bulunmamaktadır. Apsis köşesinin birinci evre olmasına karşılık mezar odasının kilisenin güney nefi içerisinde bulunması mezar odasının da sonradan yapılmış olabileceği konusunu akla getirmektedir. Buna göre duvar resimlerinin yapım tarihi bazilikal planlı kiliseden çok sonra olmalıdır. Duvar resimlerinde geometrik ve figüratif süslemelerin yapıldığı, incelenemediği kadarıyla kahverengi, kırmızı, yeşile yakın gri ve sarı olmak üzere toplam dört rengin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Alçının kuru veya yaş olup olmadığı bilinmemektedir. Resimlerin oldukça belirsiz olması ve çabuk silinmesi dikkate alınırsa kuru zemin üzerine boyanmış olması muhtemel görünmektedir. Figürlerde elbise kıvrımları seçilememektedir. Elbisenin kıvrımları olmadığından elbise tek parçadan oluşuyormuş gibi bir izlenim vardır.

Tepede bulunan iki adet sütunçe parçasının incelemesi yapıldığında boyutları açısından liturjik bir yapıya ait olmaları oldukça akla yatkındır. Liturjik kuruluşlardan ilk akla gelebilecekler; templon, kiborium, ambon ya da altardır. Bunun dışında yapının dışında yer alabilecek bir çeşme ya da bir vaftizhanenin de üst yapısı taşıyor olmaları muhtemeldir. Ama şimdilik kilise içerisinde yer alabilecek kuruluşları ele alacak olursak; templon kuruluşuna ait olabilecek sütunçe örneklerinin kilisenin büyüklüğüne göre çap olarak daha büyük ölçekli ve poligonal gövdeye sahip olabildikleri görülmektedir⁵⁰. Hatta templon kuruluşuna ait olan ve günümüze ulaşabilen sütunçelerin pek çok örneğinde farklı renkteki taşlardan yapıldıkları hususu da kayıtlarda geçmektedir⁵¹. Kiboriumların kilise içlerinde kutsal eşyaların üzerlerini örttükleri ve onlara özel bir anlam kazandırdıkları gibi vaftiz yapılarının da üzerleri örttükleri, Roma Dönemi'nden gelen bir gelenekle çeşme yapılarının da üzerini örterek hem dekoratif

⁴⁹ R. M. Harrison, *a.g.e.*, Fig. 8, p.130, 149.

⁵⁰ 8. Yüzyıl Bizans Dönemi yapısı olan, Roma Santa Maria İn Cosmedin'de templonda düz ve yukarıya doğru daralan sütunlar kullanılırken, 10. Yüzyıl yapısı olan Hosios Lukas Kilisesi'nde templonda 11. Yüzyıl Bizans yapısı olan Nerezi Panteleimon Kilisesi'nde ya da Kadıkalesi buluntularında poligonal sütunlar kullanılmıştır. Kadıkalesi için bkz. Emine Tok, "Kuşadası Kadıkalesi/Anaia Kazılarında Mimari Plastik Eserler", *Sanat Tarihi Dergisi*, S. XIX/I, Nisan 2010, s. 51.

⁵¹ Bkz. Laskarine Bouras, "Templon", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Ed. Alexander P. Kazhdan, Vol. III, New York-Oxford, Oxford Universty Press, 1991, p. 2023.

amaçla hem de çeşme yapısının dış etmenlerden korumak amacıyla yapıldıkları bilinmektedir⁵². Böyle bir sütunçe parçasının bölgeye yakın konumdaki Antalya Myra (Demre) civarındaki Alacahisar Kilisesi'nde bulunduğu anlaşılmaktadır. Alacahisar Kilisesi de üç yapraklı yonca biçimli trikonkhos bir apsise sahiptir. 6. yüzyıldan önceye tarihlendirilen Alacahisar Kilisesi'nde ele geçen parçalardan, içerisinde bir kiboriumun bulunduğu, bu kiboriumun benzeri bir çiziminde çatısının dört sütunçe tarafından taşındığı görülmektedir⁵³. Ancak kiboriumun çizimi ile diğer bilinen pek çok örneğinde sütunçelerin gövdelerinde bir genişleme ya da daralma olmadığı, küçük ölçeklerdeki sütunçelerin yanı sıra bazı anıtsal kiboriumlarda süslemesiz daha uzun ama renkli sütunların kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle liturji ile ilgili yapılarda kullanılan sütunçelerin birbirlerine oldukça benzeşmekte oldukları, belli bir ölçüsünün ya da kesin bir biçimlerinin bulunmadığı söylenebilir.

Sonuç

Zindan Mağarası önünde Erken Helenistik Dönem'den itibaren Selçuklu Dönemi'ne kadar olan zaman dilimini içeren çeşitli buluntuların ele geçtiği konuyla ilgili bazı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Zindan Mağarası karşı tepede bulunan manastır kilisesinin iki evreli olduğu; birinci evrede bazilikal planlı kilise, ikinci evrede ise bunun ortasına bir şapel yapıldığı anlaşılmaktadır. Tepede tüm teras boyunca ortaya çıkartılan 0.03-0.05 m. kalınlığındaki yangın tabakası bazilikal planlı kilisenin de sonunu hazırlamış olmalıdır. Yangın tabakasının kalınlığı yapıdaki ahşap kullanımının oldukça fazla olduğunu da göstermektedir. Yangının nedenlerinden birinin istila olabileceğini söylemek mümkündür⁵⁴. Tepede ele geçen yoğun miktardaki ok uçları dışında, yine burada bema içerisindeki bir mezarda bulunan iskeletin kaburgasına saplı bir ok ucunun olması bu görüşü desteklemektedir. Özellikle sonraki dönemlerde zayıflayan ekonomi ve toplum da öncesine benzer bir bazilika daha yapamamış, bunun yerine bazilikal planlı kiliseye ait orta nefin içerisine, bu nefin payelerinin arasını doldurarak bir şapel inşa etmişlerdir. Şapelin yapılmasında burada yaşayan topluluğun insan sayısı açısından azalması da bir etken olarak görülebilir.

Üç yapraklı yonca plana sahip apsisi bulunan Likya Bölgesi kiliselerinin hemen hemen tamamına yakınının 5. ve 6. yüzyıllarda yapıldıkları görülmektedir. Likya'nın Hıristiyan olmasına karşın MS 381 yılında İstanbul'da Ortodokslar için toplanan I. Konstantinopol Konsülü'nden itibaren, monofzit doktrini sonucunda büyük yapıların trikonkhos ile birlikte ortaya çıktıkları söylenmektedir⁵⁵. Bunların içerisinde bazilikal planlı kilisenin orta nefine ikinci bir evre olarak şapel yapılan en yakın örnek Dikmen

⁵² Hatice Özyurt Özcan, "Ortaya Çıkışı İle Birlikte Bizans Sanatında Kiborium", *Sanat Tarihi Dergisi*, S. XIII/I, Nisan-2004, s. 87.

⁵³ Sema Doğan, "Likya'da Alacahisar Kilisesi'nin Kiborium Kemerleri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 20, S. 1, 2003, s. 187, Çizim 4.

⁵⁴ 8. Yüzyılın ilk yarısında Likya Bölgesi'nde büyük bir depremin olduğu anlaşılmaktadır. Büyük bir depremin de yapıya hasar vermiş olması düşünülebilir. Bkz. Ayşe Aydın, "Die Trikonchosbauten in Lykien...", s. 39.

⁵⁵ Ayşe Aydın, "Die Trikonchosbauten in Lykien...", s. 34.

Kilisesi'dir. Buna göre eğer bir stil kritiği yapılmak istenirse Dikmen Kilisesi ile karşılaştırma yapılması mümkündür. Ancak Dikmen Kilisesi'nin şapel ve trikonkhos apsisi haricindeki geri kalan kısmı yıkılmış olduğundan tam ölçüleri belli değildir. Bununla beraber Dikmen Kilisesi içerisindeki 15 m. x 5.70 m. olarak tespit edilen şapelin ölçüleri, Zindan Manastır Kilisesi'nin içerisindeki 12 m. x 5 m. olan şapel ölçülerine oldukça yakındır. Zindan Manastır Kilisesi'nin çatısı için bir şey söylemek zordur. Ancak üç nefli, bazilikal formlu, narthexli, atriumlu ve ahşap çatılı kiliselerin Likya için karakteristik form oluşturdukları düşünülürse çatısının ahşap olabileceği rahatlıkla söylenebilir. Ayrıca şapelin de, Likya Bölgesi'nde bulunan trikonkhos planlı kiliselerin içerisinde veya yakınındaki şapellerinin genellerinde olduğu gibi beşik tonoz örtülü olması mümkündür. Mısır ve Akdeniz kökenli olduğu söylenen trikonkhos apsis planının Akdeniz'den Anadolu içlerine doğru yayıldığı hesaba katıldığında, ilk önce güneyde yani Likya Bölgesi'nde uygulanması oldukça doğaldır. Buradan da Pisidia Bölgesi gibi Anadolu içlerine doğru uzanmış olmalıdır. Likya Bölgesi'nde üç yapraklı yonca biçimli apsisli bazilikal planlı kiliseleri yapan ustaların kendi bölgelerinde uzun bir müddet çalışmış olabilecekleri düşünülürse, Zindan Manastır Kilisesi'nin de daha sonraki yıllarda yine bu ustalar veya onların yetiştirdiği diğer ustalar tarafından yaklaşık aynı yüzyıllarda yapıldığı varsayılabilir. Bu durumda M.S. 5. yüzyıl daha erken bir tarih olabileceğinden, belki en erken M.S. 6. yüzyıla veya sonrasına tarihlendirilmesi mümkündür.

Zindan Manastır Kilisesi gibi kırsal bir kiliseye ait duvar resimlerinin kalın bir fırça ile özensiz bir biçimde yapılması, civarda bulunan yerli bir ustanın eseri olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Burada kullanılan kalın fırçaların ve figürlerdeki koyu kahverengi ile kırmızı renklerin bir benzeriyle bölgeden uzak olan Göreme Aziz Basileios Şapeli'nde karşılaşılmaktadır. Aziz Basileios Şapeli bazı araştırmacılara göre İkonoklasın Dönemi'ne veya daha geç bir döneme tarihlendirilmektedir. Aziz Basileios Şapeli'nde de kırmızı ve kahverenginde yapılan figürlerin bir kısmı silinmiştir. Kilisede kırmızı renk ağırlıklı bordürlerin kullanıldığı, kırmızı, sarı, koyu kahverengi ve yeşil gibi renklerle geometrik şekillerin oluşturulduğu dikkati çekmektedir. Buna göre Zindan Manastır Kilisesi'nin içerisine yapılan mezarın duvar köşesindeki freskoların yapım biçimi ve betimlemesi dikkate alındığında resimlerin yapım tarihinin manastır kilisesinin yapım tarihinden sonraki dönemlere verilmesi gerekecektir. Yine buradaki freskoların da Aziz Basileios Şapeli'nde olduğu gibi İkonoklasın Dönemi ya da terminus post quem olarak biraz daha geç bir tarihe ait olmaları mümkündür. Freskoların yapım tarihinin kilisenin sonraki tarihlerdeki onarımı gibi bir inşai faaliyeti göstermesinin yanı sıra, belki aynı zamanda şapelin de yapım tarihi olarak kabul edilmesi düşünülebilir.

Zindan Mağarası karşı tepede ele geçen, bazilikal planlı kiliseye ait olabileceğini düşündüğümüz sütunçe parçalarının yukarıya doğru daralması nedeniyle bir kiborium yapısına ait olabilecekleri ihtimalinden çok, bu tip sütunçelerin templon, ambon ya da en fazla altar desteklerinde kullanılmış oldukları günümüze gelebilen pek çok örnekte görülmektedir. Ancak templonların incelenmesinde, çoğu kez müstakil başlıklı tiplerde renkli sütunçelerin kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle sütunçe parçalarının muhtemelen bir ambonu ya da atları taşıyan tekil taşıyıcılar olmaları düşüncesi daha mantıklı görünmektedir. Zindan Manastır Kilisesi'nin bulunduğu tepede ve civarda

kiborium kemeri parçası, korkuluk levhası, ambon parçası ya da altar parçaları gibi herhangi mimari plastik bir eserin ele geçmemesi bu konuda ileri sürülebilecek görüşleri oldukça zorlaştırmaktadır.

Zindan Manastır Kilisesi, üç yapraklı yonca biçimli trikonkhos apsisi, bazilikal planıyla, daha önemlisi kırsal ve dağlık bölgede bulunması açısından şimdiye kadar Pisidia Bölgesi'nde karşılaşılmayan nadir bir örnektir. Atriumun içerisinde günümüzde ortaya çıkartılabilen işlikler, depolar, seramik kaplar, cam parçaları, metal eşya buluntuları ile bir manastır kilisesi özelliklerini taşımaktadır. Zindan Manastır Kilisesi bu mimarisiyle Likya Bölgesi'ndeki bazilikal planlı kiliselerin Pisidia Bölgesi'nin içlerine kadar olan etkilerini göstermesi açısından önemli bir yapı konumundadır. Kilisenin bulunduğu tepe üzerinde batı yöndeki atriumda kazılması gereken alanlar vardır. Kazılar sonucunda buradaki yapılaşmanın gün ışığına çıkarılması halinde bu yapılara ilişkin daha fazla bilgi edinilerek ve daha net bir görüş sunulması mümkün olacaktır.

Kaynakça

- ACARA, Meryem, "Bizans Ortodoks Kilisesinde Liturji ve Liturjik Eserler", *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. XV, S. 1, s. 183-201.
- Aksu Zindan Mağarası 2004 Yılı Kazı Raporu*, Isparta Müzesi, Isparta, 2004.
- ALP, Oğuz, "Aksu Zindan Mağarası Meter Theon Vegeinos Kutsal Alanının Restitüsyonu", *Adalya*, XVI, 2013, s. 119-140.
- ANONİM, *Isparta Kültür Envanteri-I*, Isparta İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Bahçivanlar Basım Sanayii, Isparta, 2009.
- AYDIN, Ayşe, "Kilikia ve İsauria Bölgesi Kiliselerindeki Galeriler", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 2, 2001, s. 117-122.
- AYDIN, Ayşe, "Klikya ve İsaura'daki Trikonkhos Planlı Yapılar", *Adalya*, VIII, 2005, s. 241-262.
- AYDIN, Ayşe, "Die Trikonchosbauten in Lykien: Ihre Entwicklung und Funktion", *III. Uluslar arası Likya Sempozyumu*, Akmed Yayınları, c. I, 7-10 Kasım 2005, Antalya, s. 31-47.
- BOURAS, Laskarine, "Templon", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Ed. Alexander P. Kazhdan, Vol. III, New York-Oxford, Oxford Universty Press, 1991, s. 2023-2024.
- BÜYÜKKOLANCI, Mustafa-ÖZTAŞKIN, Gökçen Kurtuluş, "Selçuk-Efes Müzesinde Sergilenen St. Jean Kilisesi'ne Ait Korkuluk Levhaları ve Templon Arşitravları", *Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 7, 2010, s. 39-49.
- ÇAĞAPTAY ARIKAN, Suna, *The At Choma and Its Materials*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001.

- ÇEVİKBAŞ, Ali, "Isparta'nın Doğal Mağara ve Kanyonları'nın Turizm Açısından Önemi", *Isparta'nın Dünü Bugünü Yarını Sempozyumu-II*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayını, c. II, 1998, s. 111-121.
- DEDEOĞLU, Jale, "Aksu Zindan Mağarası Kutsal Alanı", *14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 30 Nisan-2 Mayıs 2004, Ürgüp- Nevşehir, DÖSİMM Basımevi, Ankara, 2005, s. 153-166.
- DEDEOĞLU, Jale, "The Sanctuary At Zindan Mağarası in the Light of The New Archelological Evidence", *Gephyra, Band-2*, 2005, s. 95-102.
- DOĞAN, Sema, "Likya'da Alacahisar Kilisesi'nin Kiborium Kemerleri", *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. XX, S. 1, 2003, s. 186-198.
- EYİCE, Semavi, "Bizans", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, 1988, s. 45-51.
- EYİCE, Semavi, "Türkiye'de Bizans Sanatı", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, c. III, s. 567-613.
- GÜMÜŞ, Şahin-GÜCEREN, İlhan, "Zindan Mağarası Kutsal Alanı", *Uluslar arası Genç Bilişimciler Buluşması-I, Anadolu Akdenizi Sempozyumu*, 4-7 Kasım Akmed, Antalya, 2009, s. 137-150.
- <https://en.wiktionary.org/wiki/girland> (Erişim Tarihi: 24.05.2016)
- HARRISON, Richard Martin, "Churches and Chapels of Central Lycia", *Anatolien Studies*, XII, 1963, s. 117-151.
- İŞLER, Bülent, "Likya Bölgesindeki Karabel-Asarcık Yerleşimi Yapılarının Plan ve İşlev Özellikleri Üzerine Gözlemler", *Uluslar arası Genç Bilişimciler Buluşması-I, Anadolu Akdenizi Sempozyumu*, 4-7 Kasım Akmed, Antalya, 2009, s. 161-174.
- JOHSON, Mark J.-WİLKİNSON, John, "Bazilica", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 1991, s. 264-265.
- KAYA, Durmuş-MİTCHELL, Stephen, "The Sanctuary of the God Eurymedon at Tymbrida", *Anatolien Studies*, S. 35, 1985, s. 39-60.
- KURTOVIĆ-FOLIĆ, Nadja, "Triconch-Its Origin and Place in the Development of Architectural Forms", *The Scientific Journal Facta Universitatis*, University of Niš, Vol. I, 1997, s. 473-482.
- LANCKORONSKI, Karl Grafen, *Städte Pamphyliens und Pisidiens II*, Prag-Wien-Leipzig, 1892.
- MANGO, Cyril, *Bizans Mimarisi*, (çev. Mine Kadirlioğlu), Rekmay Ltd. Şti., Ankara, 2006.
- MILBURN, Robert, *Early Crithian Art and Architecture*, University of California Press, 1988.

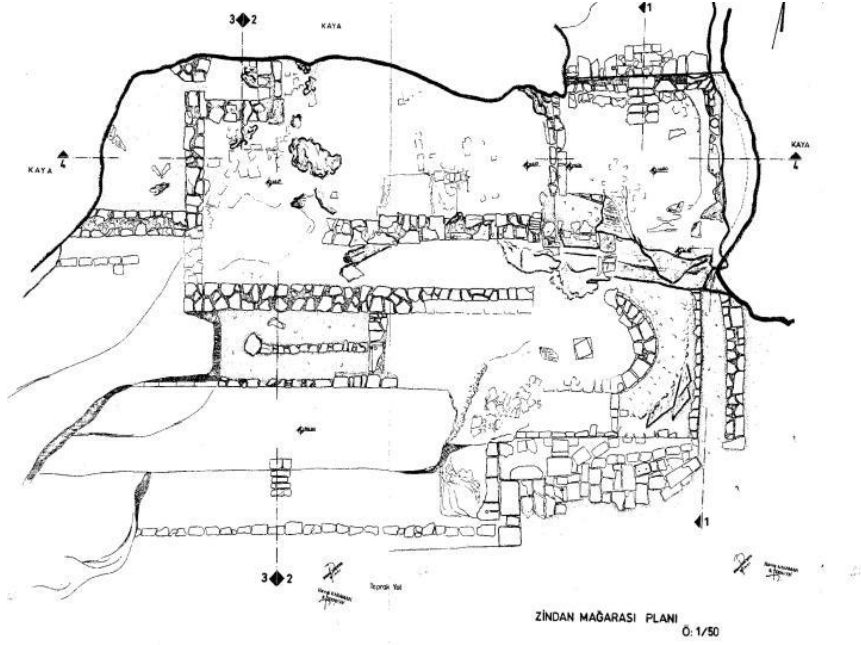
- ÖZSAİT, Mehmet, *İlkçağ Tarihinde Pisidya Başlangıçtan Büyük İskender Devrinin Sonuna Kadar*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1980.
- ÖZYURT ÖZCAN, Hatice, “Ortaya Çıkışı İle Birlikte Bizans Sanatında Kiborion”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S. XIII/I, Nisan-2004, s. 83-94.
- PALAZ, Semra, *Alanya İç Kale Kilisesi: Tarihendirme ve Restitüsyonu Üzerine Bir Mimari Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.
- RAMSAY, William Mitchell, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. Mihri Pektaş), İstanbul, 1961.
- STERRETT, John Robert Sitlington, “The Wolfe Expedition to Asia Minor”, *Papers of the American School of Classical Studies at Athens*, Vol. III, 1888, s. 278-279.
- STRABON, *Geographika*, XXII, ed. Horace Leonard Jones, London, 1949.
- ŞENGÜL, Erdal-ŞAVKLIYILDIZ, Adem-BOZDOĞAN, Mustafa, *Aksu*, Göltaş Yayınları, Isparta, 1996.
- TAKMER, Burak-GÖKALP, Nuray, “Inscriptions From The Sanctuary of Meter Theon Vegeinon At Zindan Mağarası-I”, *Gephyra Band-2*, 2005, s. 103-113.
- TOK, Emine, “Kuşadası Kadikalesi/Anaia Kazılarında Mimari Plastik Eserler”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S. XIX/I, Nisan 2010, s. 45-55.
- VON AULOCK, Hans, *Münzen und Städte Pisidiens*, I-II, Tübingen, 1979.
- YİĞİTBAŞI, Süleyman Sukuti, *Eğirdir Felakabat Tarihi*, Çeltut Matbaacılık Koll.Şti., İstanbul, 1972, s. 120-125.
- YILDIZ, Sevcan, *Bizans Tarihi, Kültürü, Sanatı ve Anadolu'daki İzleri*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2009.

Resim 1- Zindan Mağarası önünün genel görünümü (Çekim tarihi: 03.05.2011).

Resim 2- Roma Köprüsü'nün güney yönden görünümü (Çekim tarihi: 03.05.2001).

Çizim 1- Mağara önündeki yapılaşma ve şapel kalıntısı (2004 Zindan Mağarası Kazı Raporundan)

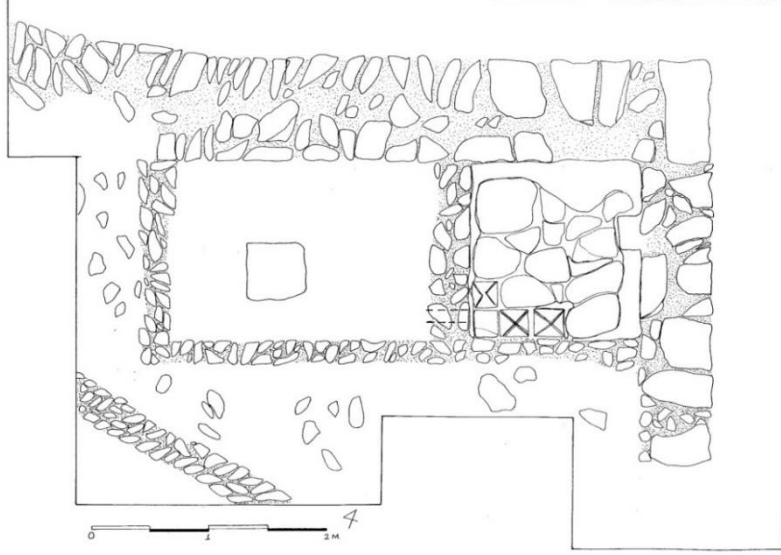
Resim 3- Mağara önündeki şapel kalıntısı (2004 Yılı Zindan Mağarası Kazı Raporundan)

Resim 4- Zindan Mağarası karşı tepenin önceki görünümü. (Çekim tarihi: 12.05.2003)

Resim 5- Atriumda ortaya çıkartılan kare planlı işlik. (Çekim tarihi: 23.11.2003)

Çizim 2- Atriumdaki işliklerin çizimi (2004 yılı Zindan Mağarası kazı raporundan)

Resim 6- Tepeden aşağıya doğru inen taş döşeli yol. (Çekim tarihi: 23.11.2003)

Resim 7- Bazilikal planlı kilisenin yukarıdan görünümü. (Dedeoğlu, “Aksu Zindan Mağarası Kutsal Alanı”, s. 162)

Resim 8- Karşı tepede bulunan bazilikal planlı kilise'nin yukarıdan görünümü. (fotoğraf İlhan Güceren, çekim tarihi: 23.08.2003)

Çizim 3- Bazilikal planlı kilise ve şapelin planı. (Dedeoğlu, “Aksu Zindan Mağarası Kutsal Alanı”, s. 61)

Resim 9- Nartheksin görünümü. (Çekim tarihi: 08.06.2003)

Resim 10- Nartheksin tuğla döşemesinden detay görünüm. (Çekim tarihi: 08.06.2003)

Resim 11- Şapel yapısının genel görünümü (2004 yılı Zindan Mağarası kazı raporundan)

Resim 12- Şapelin sintrononlu apsisi ve ortasındaki vaftiz kabı. (Çekim tarihi: 15.09.2003)

Resim 13- Şapel apsisinin dıştan görünümü (Çekim tarihi: 06.06.2005)

Resim 14- Kilise içerisinde, duvardaki etek kısmı betimlenen figür. (Çekim tarihi: 18.10.2003)

Resim 15- Kırmızı ya da koyu kahverenginde silmeli bezeme. (Çekim tarihi: 18.10.2003)

Resim 16- Kilise içerisinde figürlü ve bitkisel bezemeli duvar resmi. (Çekim tarihi: 18.10.2003)

Resim 17- Figürlü ve bitkisel bezemeli duvar resminin konturlarının siyah renkle tahmini olarak gösterilmesi.

Resim 18- Kalın silme içerisinde figürlü bezeme detayı. (Çekim tarihi: 18.10.2003)

Resim 19- Bitkisel olabilecek bezeme detayı Çekim tarihi: 18.10.2003)

Resim 20- Sıva üzerinde içeriği anlaşılamayan bezemeler. (Çekim tarihi: 18.10.2003)

Resim 21- Çelenk ya da girlandlı sütunçe parçası. (Çekim tarihi: 20.01.2004)

Resim 22- Stilize yaprak kıvrımları içerisinde gözyaşı damlasını andıran motifli sütunçe parçası.
(Çekim tarihi: 19.01.2004)